

ARDAHAN DAMAL ve ÇILDIR NOTLARI

 Yunus ZEYREK

Ulgar Dağı'nın güneydoğu eteklerinde yer alan **Damal**, yeni ilçelerimizden biridir. Cumhuriyet devrinde Posof'un nahiyesiydi. Ardahan'ın nahiyesi Hanak 1958'de ilçe olunca Damal da Posof'tan ayrıлып oraya bağlandı. 1992'de Ardahan vilâyet olunca, Damal da ilçe oldu.

Posoflular, Damal halkına *Türkmen* derler. Damal Türkmenlerinin ağzı, İstanbul Türkçesine Posof ağzından daha yakındır. Alevîdirler. Bu konuda okuduğum ilk yazı, merhum Hocam Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun, 1964 yılında Türk Folklor Araştırmaları dergisinde çıkan **Kars-Ardahan Türkmanları** başlıklı yazısıdır. Kırzioğlu, 1936 yılında Posof'ta kaldığı sırada o zaman Posof'un bir nahiyesi olan Damal ve köylerini de gezmiş, Türkmenleri yakından tanımişti. Yaşlı Türkmenlerin rivayetine göre onların ataları, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan zamanında (Kıpçak Atabekleri Hükûmeti çağında) Maraş altından gelip buralara yerleşmişler. Yine söz konusu yazıda, bunların **Boz Ulus Türkmen** uruğunun *Dulkadirli* boyundan geldiği belirtilmektedir.

Bir sabah vakti Posof Kaymakamı (şimdi Bingöl-Genç Kaymakamı) dostum **Muammer Köken**'le Posof'tan çıkıyoruz, kahvaltı soframız Damal'da bizi bekliyor.

Yarım saat gecikmeyle Damal'a varıyoruz. Genç ve samimî bir insan olan Kaymakam **Kadir Taner**

Eser bizi bekletmeden hemen sofraya çağırıyor. Doğrusu şu ki, biz Damal'ı ziyaret edeceğimiz, ehli dillerle konuşma imkânı bulacağız diye seviniyoruz. Yoksa kahvaltı bahane...

Sofrada karşımda bir ihtiyar oturuyor: **Rıza Karagül**. Rıza amca, 1919 doğumlu. Ali ile Aslı oğlu, Yukarı Gündeş köyünden (şimdi Damal'ın Mustafa Kemal Mahallesi). Rıza amca, Kur'an-ı Kerim'i iyi biliyor. Ne konuşsak Kur'an'dan bir sûre ve âyetle açıklama yapıyor. Ne kadar uğraşıyorsam onu dünyevî konulara çekemiyorum "*Beş vakit namazımı ve cumamı kılarım. Her nefis ölümü tadıcıdır. Dedikodu yapmam. Kur'an dışında bahislere girmem.*" diyor.

Bir Alevî Türkmen bilgisi olan Rıza amca, "*Öl, ikrar verme; öl, ikrarından dönme. Dönersen düşkünsün.*" şîârına samimî olarak bağlanmış.

Rıza amcayla konuşurken hayrete düşüyoruz. Zira her hususu Kur'an'la izah ediyor. Okuma yazması, tahsili yok. "Peki, bu bilgiyi nereden öğrendin?" diye sormadan edemiyoruz. O, gayet soğukkanlı cevap veriyor: "*Oraya girersek bildiklerimiz gider.*" diyor. Bundan öteye ne söylenir ki...

Muzipliğim tuttu; onun söylediği hususları not ettim: Falan sûre Kur'anın bilmem kaçınıcı sûresidir, şu kadar âyetten meydana gelir. Bu sûrenin bilmem kaçınıcı âyeti mealen şöyle diyor. Eve geldiğimde notlarımı çıkarıyorum, Kur'an mealini açıp bakıyorum ki hepsi doğru...

Damal'da Rıza Karagül ve Merali Altınank'la sohbet.

Burada ikinci bir şahısla tanışıyoruz: **Merдали Altınarık**. Damal'ın Erzede köyünden, Hüseyin ve Fadime oğlu, 1933 doğumlu. Çiftçilik ve arıcılıkla uğraşan Merdali amca, Alevî ocağının temel bilgilerine ve geleneklerine vakıf, ehli dil ve ehli irfan biri. “*Saçlı Hamza ve Gözükızıl evlâdındanız. Bizim halk Kuyucu Murat Paşa kargaşasında Maraş'tan ve Tokat'tan gelmiştir. Posoflulardan farkımız şudur: Bizim tarikatımız var, geceleri 52 rekât namaz kılarız. Onlar beş vakit kılar. Biz Allah'a bağlı bir halkız. Ben Posof doğumluyum. Çünkü o zamanlar Damal, Posof'un nahiyesiydi.*”

Sünnî-Alevî konusu, bilen bilmeyen, anlayan anlamayan herkesin ağzında sakız! Yıllardır kafamı meşgul eden ve bir türlü razı olmadığım bu fitne malzemesini işte kaynağında konuşuyoruz. Bu duygularla ve bütün samimiyetimle Merdali amcaya soruyorum: “Kendinizi nasıl tarif edersiniz?”

Merdali amca hiç tereddüt etmeden sıralıyor: “*Alevî'yim, Türk'üm; Müslüman'ım elhamdülillah. Atatürkçüyüm.*”

Onun bu düşüncesi bende saygı ve büyük bir memnuniyet uyandırıyor. Konuşması kesintisiz akıp gidiyor. Ezberinde de çok deme-deyiş var. Tahsil durumunu öğreniyorum: “*İlkokul mezunuyum. Ortaokulu Posof'ta okuyacaktım. Okula kayıt yaptır-dım ve başladım. Daha ilk günde Türkmen diyerek oramdan buramdan çektiler. Sadece bir gün dayandım, okulu bıraktım.*”

Bir Posoflu olarak mahcup oluyorum. Söylediklerinin doğru olduğuna da inanıyorum. Şu var ki, halı kilim dokuyan Kemal Usta da Damallı değil miydi? Çocukluğumun kışlarında gelip bizim köyde bahara kadar millete halı kilim dokumaz mıydı? Ama demek ki densizlerimiz de yok değilmiş... Fakat bir zamanlar Posoflu olmayıp batı memleketlerinden gelip Posof idaresinin başına konan beyle-rin yanlış siyasetlerini de biliyoruz. Gürcü işgal hareketi sırasında (1919) son Posof Beyi Ahmet Beyin Posofluları Türkmenler üzerine kışkırtması, Arile köyünden Taştan ağanın karşı çıkması da herkes tarafından bilinmemektedir.

Buna benzer hatalar ve içe kapanma Türkmen tarafında da görülmektedir.

Yıl 1968. Ardahan'da Yatlı Bölge Okulu, dördüncü sınıftayım. O sene yarıyıl tatiline gitmek üzere Posof yoluna koyulmuşuz. Ulgar Dağı, cehennemî bir fırtınayla yol vermiyor. Geri dönüyoruz. Türkmen Seyitören (Seyitveren/Seyitviran) köyüne geliyoruz.

Göz gözü görmeyen bir tipi esiyor. Uzun görüşme ve ricalardan sonra Türkmenler, bir ahıra almayı kabul ediyorlar. Allah razı olsun diyoruz. Zira her yandan üfleyen bir fırtına ortasında çaresiz kalmıştık. Ahırda canımızı ısıttıktan sonra geri Damal'a geliyoruz. Bir handa dörder dörder yatağa girip yatıyoruz. Üç gün sonra hava açınca da yaya olarak tekrar Posof yoluna çıkıyoruz.

Türkmen yazar Ümit Kaftancıoğlu'nun Damal-Posof adları etrafında gezinerek nasıl bir Alevî-Sünnî vurgusu yaptığını hatırlıyorum. Hatta bir hikâyesinde, bir tepeden Ardahan'a bakan Damallı çocuğa, “*Yezit yurdu!*” dedirtiyordu.

Demek ki işin tek yüzü yok. Ama cehaletimizin mazide kaldığını düşünüyorum. Merdali amcanın üslûbunda da bunu hissediyorum. Posof'taki acı hatırasını anlatırken gülüyordu...

“*Bize birçok iftiralar edilmiştir, hor görülmüşüzdür.*” derken de samimiydi.

Şurada burada Alevîlik adına ortaya çıkanları hatırlatıyorum. Merdali amca, “*Biz, doğruluktan başka bir şey söylemeyiz. Allah'a âşıkız. Şimdi bazıları şuraya buraya gitmiş, değişik fikirler edinmişler. Onlar bizi temsil edemez!*” diyor.

Peki, yollar nerede ayrılmış?

“*Hazreti Muhammed'den sonra hilâfet davası çıktı. Şimdiki ayrılıklar oradan çıktı.*” diyor.

Aradan yüz yıllar, bin küsur yıl geçti, biz o ayrılıkların ateşiyle yanmaya devam mı edelim?

Merdali amca kalbinden gelen bir sesle cevap veriyor: “*Hayır! Biz Türk'üz. Kürt terörüne üzülüyorum, ağlıyorum. Biz bir milletiz. Cehalet bizi bu hâle getirdi.*” diyor.

Merdali amca, Pîr Sultan Abdal'la ilgili bir inancı anlattı sonra da Teslim Abdal'dan bir deyiş okudu, ben de not ettim:

*Bülbül olsam gül dalında şakırım,
Öz bağırda biten gül neme yetmez?
Süleyman'ım kuşdilinden okurum,
Bana tâlim olan dil neme yetmez?*

*Aşk kitabını ele aldım yazarım,
Yönüm Hakka doğru meylim nazarım,
Neme gerek dağ taş gezerim,
Karşıda görünen yol neme yetmez?*

*Derviş oldum Hak kelâmın tutarım,
Hakka doğru çekilmiştir katarım,
Baykuş gibi viranede öterim,
İssiz viranede çöl neme yetmez?*

Damal kahvaltısı dediğim işte bu. Tatlı bir gönül sohbeti...

Güzel duygular içinde vedalaşarak Damal'dan ayrılıyoruz.

Çıldır Kaymakamı (şimdi Siirt Vali Yardımcısı) **Önder Çan** bizi öğle yemeğine bekliyor. Damal Kaymakamını da alıp Çıldır'a doğru yola çıkıyoruz.

Kaymakam Beylerin vilayetteki işleri, benim de Ardaha'da biraz dolaşmama fırsat verdi.

Serhat ilimiz Ardahan, 1828'den beri Rus taarruzlarına hedef olmuş, 17 Mayıs 1877'de Rus istilâsına uğramıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda, Sarıkamış felâketimizden sonra Rus ve Ermenilerin burada yaptığı kırgın, unutulmaz tarihî bir faciadır. Azerbaycanlı şâirin dediği gibi o sırada *"Ardahan ve çevresinde insandan eser kalmamıştı!"*

1917'de Rus istilâsından kurtuldu fakat bu defa şehir, İngilizler tarafından Gürcü ve Ermeniler arasında bölüştürüldü. Ardahan, 23 Şubat 1921 tarihinde ebediyen Türk varlığı içinde yerini aldı.

TBMM'nin birinci ve ikinci devresine mebus gönderen Ardahan, 1926'da bir ilçe hâline getirilerek Kars'a bağlandı. Uzun yıllar esaret hayatından sonra belini doğrultacağı günler geldi diye sevinirken bu defa da kaderine terk edilmiş oldu...

Ardahan, 1992 yılında vilâyet olana kadar canhıraş bir hayat yaşadı denilebilir.

Vilâyet birimlerinin kurulmasıyla Ardahan eskiye göre nisbeten canlanmış olsa da, ne yazık ki 18 yıldan beri küçük bir kasaba olma kaderini hâlâ yene-memiş görünüyor.

İlkokulun üç buçuk senesini bu şehirde Yatılı Bölge Okulunda okudum. 1965 yılında açılan bu okulun ilk öğrencilerinden biriyim. 1969 yılında ayrıldığım Ardahan Yatılı Bölge Okulunu kırk yıl sonra ziyaret ettim. Benim gibi yüzlerce köy çocuğu, elektriği, fayansı, parke döşemeyi, sinemayı, müsa-mereyi bu okulda görmüştük...

Ardahan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu.

Ardahan Kalesi.

Yaz tatili olması hasebiyle okul kapalıydı. Binaları dolaşım. Şurası dershaneler, şu yatakhane, şu yemekhane, spor salonu, misafirhane... Bir zamanlar sıcak sinesinde bizlere modern eğitim veren binalar, şimdi yorgun ve mahzun görünüyor. Yemekhanemiz, halıcılık kursuna tahsis edilmiş. Kurs hocası olan bayanlarla konuşuyor, eskiye dair izler arıyorum. Ama nafile...

Eskiden Ardahan Ovası'na yayılarak gelen ve bir deniz görünümü veren **Kür Irmağı**, yatağına çekilmiş, sessizce akıp gidiyor. Şehir sakin... Caddelerin keşiştiği yerlerde Ardahan Üniversitesinin fakülte levhaları görülüyor. Bir arkadaşım, "Bu levhalar, buraya şehir havası vermek için konulmuş..." diyor...

Şehrin ortasındaki güzelim Millet Bahçesi, sonradan yapılan beton yapılarla park olmaktan uzaklaştırılmış...

Ardahan'ın sembolü olan kaleye gidiyoruz. Kalenin kapısı kilitli. Ortalıkta kimsecikler yok! Kalenin kapısı üzerinde bir kitabe görünüyor. Bu kitabenin tam metni (günümüz Türkçesiyle) şöyledir:

"Bu kale, Arap, Anadolu ve İran meliklerinin efendisi, karaların ve denizlerin sahibi, Selim Han oğlu Ulu Sultan Süleyman'ın emriyle yapıldı. Allah, onun ülkesini ebedî kılsın. Şevval 963 (Ağustos 1556)."

Kale kapısının şurasına burasına tabelalar asılmış. Kalenin estetik olmayan yeni yazı ve levhaları insana elem veriyor. **Ardahan Kalesi** tarihçesi başlıklı yazı estetik değil ve bu yazının garip bir şekilde şurası burası hususî olarak birileri tarafından silinmiş gibi görünüyor. Bu yazılarda kalenin inşâ tarihi de 1544 olarak gösterilmektedir. Yani Ardahan fet-hedilmeden önce bu kale yapılmış! Doğrusunu yukarıya yazdık.

Safevî Devleti nüfuzundaki Ahıska Kıpçak Atabekleri ülkesinden olan Ardanuç ve Ardahan,

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, 1551 yılında Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa tarafından alınmış; 1555 tarihli Amasya Barışı'yla da buraların Osmanlı mülkü olması kesinleşmiştir.

Buradan ayrılarak Yanık Cami adıyla anılan harabeye gidiyoruz. Burada küçük bir âbide dikilmiş. Bu âbidede, "4-5 Ocak 1915 tarihinde Ruslar ve Ermeniler tarafından yakılarak katledilen 300 şehit Türk'ün anısına dikilmiştir." yazısını okuyoruz.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Sarkamış Harekâtı felâketle sonuçlanınca, Ruslar ve Ermeniler, "Türk ordusunun gelişine sevindiniz." diyerek Ardahan'da korkunç bir katliama girişmişler. Yanık Cami Âbidesi, bu hadiseyi anmak için yapılmış. Fakat insan sormadan edemiyor: Böyle bir hadise, bu kadar basit bir dikintiyle mi yeni nesillere hatırlatılmalı?

1918 yılı baharında buraları ziyaret eden ünlü tarihçi Ahmed Refik'in notlarında Ardahan şöyle tasvir edilmektedir:

"Ardahan halkı Türk ve Müslüman. Ahalinin Osmanlığa ve Türklüğe o derece muhabbetleri var ki, çarşı boyunda, üzerinde "Muhabbet Kırathanesi" yazılı yerlerde devamlı gramofon çalıyorlar, millî türkülerini zevk ve âhenkle dinliyorlar. Arada sırada hazin ve tesirli bir türkü gramofonun boğuk tınlamaları arasında işitiliyor. Son nağmeleri biterken: "Yaşasın milliyet!" sedası, ruhun derinliklerinden kopan bir feryat gibi yükseliyor. Milliyet duygusu, Türklük sevgisi buralarda pek yüce. Rus irfanı Türklere, milliyet sevgisinin kıymetini anlatmış. Millî irfandan mahrumiyet, kalplerde acı bir özlem peyda etmiş. Şimdi bütün halk Rusya'nın (Çarlığın) çökmesinden faydalanmak istiyor. Eski millî hayata kavuşmak, eski şerefli mazinin parlak günlerini yaşamak arzu ediyor. Ardahan Osmanlı devrinde hakikaten şerefli bir maziye sahiptir."

Bu satırları okumak insana elem veriyor...

Zira Ardahan, doksan küsur sene önceki duygu, düşünce ve şetareten mahrum.

Ardahan, millî hayatı ve mazinin parlak günlerini ne zaman yaşayacak?

Ardahan, Ardahan!

Senin şanlı geçmişini idrak edecek bir vali ne zaman gelecek...

Başka bir yazımda da kısaca işaret etmiştim: Ardahan vilâyet olmalı ve buraya vali gibi bir vali gelmelidir!

Bir haziran öğlesinde Ardahan'dan yola çıkıp Ölçek köyü üzerinden Çıldır'a yöneliyoruz. İşte yolun solunda Meyram, Beğrehatun köyleri, derken Yıldırımtepe, Şeytankalesi ve Boğaz görülüyor.

Tepeden Çıldır'a iniyoruz. Kaymakam Önder Çan bizi bekliyor. Selam, hâl hatır ediyoruz. Hiç zaman kaybetmeden Kurtkale tarafına doğru yola çıkıyoruz.

Türkolojinin büyük bilgini merhum Hocam Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu (1917-2005)'nin, vefatından önce bana vermiş olduğu küçük bir cep defterinde **1948 Çıldır Köyleri Seyahat Notları** başlıklı, eski yazımızla not ettiği incelemeleri vardı. Bu notları yeni yazıyla düzenleyerek Bizim Ahıska dergisinin iki sayısında neşretmiştik (Sayı:10, 11).

Hocamın bu notları, fevkalâde önemli bilgi ve çizimleri ihtiva ediyordu. *Kertene, Zığaristav, Kurtkale, Yerli Çayıs, Kenarbel, Suxara*'da cami, kale, kule, koç heykelleri, mezar taşları, kitabeler vs.

Hocam, o incelemelerinde bu köylerin tarihî kalıntıları ile hayli etnografya malzemesi vermiş, etnolojik hususlara da işaret etmişti. Bundan dolayı onları tekrar etmeyeceğim.

Çıldır merkezinde elinde sazıyla, ünlü Âşık Şenlik heykelinden başka göze çarpan bir şey yok. Ha bir de bir zamanlar İstanbul'da bir semt belediye başkanlığı yapmış olan Çıldır'lı bir hemşehrinin Çıldır'a gönderdiği anlaşılın ve her tarafı dökülen eski, küçük bir çöp kamyonu var! Bu kamyonun kapısına, "Sayın Gürbüz Çapan'a teşekkürler" yazıyor!

Kertene Köprüsü: Kadir Taner Eser, Muammer Köken, Önder Çan ve Yunus Zeyrek.

İşte sağ tarafta ileride görünen köy, Âşık Şenlik'in köyü Suxara. Ama bizim yol, sola ayrılıyor, kuzeye doğru gidiyoruz. Dönemeçli asfalt bir yol, önce tırmanıyor ve yine dönemeçlerle inişe geçiyor. Önümüzde, sağda derya görünüyor! Burası Hazapın Gölü. Yolun indiği yerde, gölün kıyısında Kenarbel köyü var. Bu göl, köyün ismiyle de anılırdı. Şimdi haritalarda birkaç ada rastlıyoruz: Kenarbel, Hazapın, Karsak... Bu sonuncu isim, gölün Gürcistan tarafında yer alan köyün adı. Bu köyün ahalisi de Türk'tü; Stalin'in 1944 fırtınasında boşaltılarak sürüldü. Türkiye Gürcistan sınırı bu gölün ortasından geçiyor. İrili ufaklı adalar bizim tarafta.

Kenarbel'i geçince sağa, gölün sahiline doğru giden bir yol ayrılıyor. Bu yol Ermenilerle meskûn Ahılkelek'e gider. İleride yeni yapılmış binalar görülüyor. Meğer bu da açılışı yılan hikâyesine dönen ve hâlâ açılmayan Türkiye-Gürcistan gümrük kapısıymış! Zavallı Gürcistan, sanki ipek yolunun vardığı en son ülke, hazineler diyarı! Buraya nereden, nasıl olursa olsun çokça kapı açmalı! Sanki Sarp ve Türkgözü kapıları yetmemiş! Sarp'tan sonra Artvin'den iki kapı daha açılacaktı!

Ne var orada?

İşte şu görünen çıplak arazilerde eskiden Türk ahali yaşırdı. Stalin buraları Türk'ten temizledi. Şimdi buralarda genç nüfusu Rusya'ya gitmiş Ermeni ahali çok fakir bir hayatı sürüklemiyor mu?

Bütün yolları Ahıska'ya bağlamak lâzım gelirken, aksine bir gidişe şahit oluyoruz.

Biz yola devam ederek Zığarstav köyüne ulaşıyoruz. Köyün içinden, ileride Kür'e karışan bir dere akıyor.

Nihayet yolumuz Kür Irmağına ulaşıyor. Yolun buraya indiği rampanın solunda yüksek kayalar arasında, derinlerde çağlayarak Kür'e doğru koşan derenin seyrine dalıyoruz. Kertene köyü burada. Kür Irmağı'nın aktığı derin bir yar var, buraya Kertene Boğazı diyorlar. Köprüde durup aşağı, yukarı bakıyoruz. Harika bir manzaranın ortasındayız. Fotoğraf çekiyoruz.

Kür, bu köprü'nün altından geçince Türk-Gürcü sınırını çizerek doğuya doğru akıp gidiyor.

Kertene ve sonra gelen Kurtkale köyü yukarıda, solda kalıyor. Biz Kudas'a gidiyoruz.

Biraz tırmanınca Kür'ün aktığı derin vadiye bakıyoruz. Gürcistan'a doğru adeta koşarak akıp giden Kür Irmağı, sola kıvrılarak bir yarım daire çiziyor. Bu yarım dairenin içi de hayli sarp ve yüksek

Kür Irmağı üzerinde Kurtkale.

bir tepe. Bu tepenin üzerinde heybetli bir kale görünüyor. İşte **Kurtkale** bu! Kaymakam arkadaşlarla kale manzaralı fotoğraflar çekiyoruz. Şunu da kaydetmeli ki bu arazide Kür Irmağının her kesimi, seyrine doyulmayan ayrı bir manzara arz ediyor.

Kudas'ta bizi bekleyenler var. Bahçede sofralar kurulmuş. Bahçe diyorsam, evin önü ve duvarın dibinde birkaç küçük ağaç! Hepsi bu. Ama bu ağaçların gölgesi kime yeter! Müthiş bir sıcak var. Güzel bir öğle yemeği yiyoruz. Sofra duası ediyorum. Bu havayla konak sahibi ailenin oğlu Yazar söze başlıyor, unutulmaz bir hikâye anlatıyor. Önce namazdan, ibadetten, köy camiinde cemaatin üç kişi olduğundan bahsediyor. Ve ilâve ediyor: "*Bende olmayan kötü huy yoktu! Ama felek beni Gürcistan zindanlarına düşürdü. Sınır ihlali suçundan haksız günahsız yere sekiz ay yattım. Hâlbuki işte pasaportum, işte gümrük damgası! Ne ihlâliymiş? Gürcüler iliklerimi söktü; varımı yoğumu verip kurtuldum. O gün bu gündür Allah'ın divanındayım.*" diyor.

Kudas'ta çayımızı da içiyor ve tekrar yola koyuluyoruz. Bu dolaştığımız yerler hudut boyudur. Gürcistan hududunun Posof tarafını gezmiştim. Böylece Çıldır çizgisini de ona eklemiş oluyorum.

Bu yakanın son köyü **Tatalet**'teyiz. Tataletliler, şu karşıda görünen ve sadece birkaç taştan ibaret yere **Karzamet** köyü diyorlar. İçim sızlıyor, yüreğime sancı giriyor. Bir zamanların şen şatır Türk köylerinin ahalisi nasıl boşaltıldı, haneleri nasıl yıkıldı ve haritadan silindi...

Bunca insanın âhını alan Gürcistan'ın iki yakası bir araya gelmiyor, işte bundandır.

Tatalet'le Karzamet'in arasında belli belirsiz küçücük bir dere var. Şimdi orası Gürcistan, burası Türkiye. Karşı münevver **Avukat Mürsel Köse** burayla ilgili şöyle bir hikâye anlatmıştı: İki Posoflu derenin bu yakasında oturmuş karşıya bakıyorlar.

Çıldır'da Aşık Şenlik heykeli.

Birinin tütününü tabakası var, diğeri yok. Tabakası olan konuşuyor: “*Bu tarafa ne diyorlar? Tatalet! Öbür tarafa ne diyorlar? Karzamet!*” Tabakası olmayan kafiyeyi bozmadan talebini dile getiriyor: “*Hele tabakayı kerem et!*”

Tatalet'in içinde dolaşılıyor. Etrafımız kalabalık oluyor. Bir hane sahibi ısrarla bize ayran ikram ediyor. Köyün hudut tarafındaki çimenler üzerinde arı kovanları görüyoruz. Meğer arılar Bursa'da yaşayan emekli Kimya öğretmeni dostumuz Erdal Atalay'ınmış; onu başında şapkasıyla görünce tanıyamadım.

Karzamet yakasında canlıdan eser yok! Meyus ve karışık duygularla arabaya biniyoruz.

Dönüşte Vaşlop, Ampur, Colıt ve Çamorda köylerine de uğruyoruz.

Akşam güneşi hızlı bir şekilde devrilirken Çıldır Gölü sahiline geliyoruz. **Purut** köyü solumuzda kalıyor. Gölün batı sahiline bakan ekilmemiş araziler sarı çiçek deryası. Bu manzara içinde fotoğraf çekil-

me seramonisi yapıyoruz. Burası sanki göl değil bir deniz. Batı sahilinde bir hayli gittikten sonra arabadan inerek yolda yürüdük. Göle bakan yamaçlarda **Urta** ve sonra **Meredis** köyleri görünüyor. Gölde angut kuşları zikzaklı şekilde sıralanmış yüzüyorlar.

Şu hususu belirtmeliyim ki Çıldır köylerinde yapılaşma Posof köylerinin çok gerisinde. Çıldır arazi-sine girer girmez gözüme çarpan ilk özellik bu oldu. Dolaştıktan sonra da bu tespit değişmedi. Hâlbuki Çıldır, halkı çalışkan ve okumuşu yazmış çok olan bir yerdir. Ne yazık ki Çıldır ve Hazapın gölleri, kendi kaderiyle baş başa; ne gelen var ne giden. Düşündüm: Bu göller bir Avrupa ülkesinde olsaydı bu hâlde mi görürdük? Meclis'e mebus gönderen Çıldır'ın bu hâli insana elem veriyor.

Posoflu Âşık Zülâlî (1873-1956), 1888 yılında Usta Şenlik'i ziyaret etmek için Çıldır'a gelmiş ve onunla deyişmişti. 1911'de Osmanlı ülkesine, Afyon'a hicret eden Zülâlî, 1930'da sıla ziyareti-ne geldiği sırada Çıldır'a da uğramış, Usta Şenlik'i anarak bir koşma söylemişti. Bu koşmanın son iki dördlüğü şöyledir:

*Ağası gedesi cümlesi birlik,
Hürmet muhabbetle ederler dirlik,
Ne zaman ki ölmüş babanız Şenlik,
O zaman bozulmuş ziyinetin Çıldır.*

*Zülâlî, buradadır erenler hası,
Ehlidil ocağı, pîrler ülkesi,
Güzeldir ahengi, hoştur şivesi,
Yahşdır lisanın sohbetin Çıldır.*